

FARKAS JUDIT

„ITT VALAMIKOR NAGYON NYÜZSGÖTT A TÖRTÉNELEM.”¹ LOKÁLIS TÖRTÉNELEM EGY MAGYARORSZÁGI APRÓFALUBAN

ELŐSZÓ

Az emlékezet szerveződése, a lokális történelem megalkotása már hosszú ideje a társadalomtudományos kutatások egyik kiemelkedő témája. Ez az érdeklődés a 21. században sem veszíti érvényét, mivel tárgya továbbra is folyamatosan újratermeli önmagát, és az emlékezetalkotásnak virágzását éljük. E tanulmánykötet ünnepeltje, Keszeg Vilmos úgy fogalmaz egyik munkájában, hogy: a folyamat révén, melynek során egy helyi közösség birtokba veszi saját múltját és megkonstruálja saját történelmét, a történelem tudományból helyi speciális tudássá és gyakorlattá alakul, ahol „a hangsúly a történelem tanulásáról áttevődik a történelem megszerkesztésére” (Keszeg 2008: 329–330). A történelem megalkotása különböző hatalmi diskurzusok mentén zajlik, és a különböző koncepciók jól jelzik egy közösség tagjainak viszonyát, viszonyait saját történelméhez és lokalitásához.

Az általam vizsgált magyarországi aprófaluk lakosságának – az itt élők sajátos összetételéből adódóan – nincs közös múltja, amely helyzet bizonyos értelemben megkönnyíti, másfelől viszont megnehezíti a lokális történelem megalkotását. Tanulmányomban bemutatom, hogy miként alakult ki ez a sajátos helyzet, majd pedig megvizsgálom, hogy milyen versengő múlt-képek merülnek fel a település történelmének megalkotásakor; kik e folyamat szereplői és miként kapcsolódnak az egyes koncepciókhoz; hogyan jelenik meg az emlékezés a falu térbeli gyakorlataiban, eseményeiben és narratívájában.

1 Idézet egy interjúból, P.I., 2009.

KISFALU²

Kisfalu egy körülbelül 450 lakosú aprófalú Magyarországon. A honfoglalás előtt avarok, kel-ták és rómaiak lakták a környéket, magyarok pedig már a honfoglalás óta élnek itt. Temploma középkori eredetű.³ A település honfoglalás óta folyamatos magyar lakosságának száma az 1700-as évek elejére alaposan lecsökkent, ezért 1720–1721-ben református vallású heseni németeket telepítettek be. Ennek hatására megindult a falu újabb fellendülése. A 19. század elejére a református hívek kinőtték a régi templomot, ezért új templomot építettek – pontosabban a meglévő Árpád-kori templomhoz építettek egy újabb épületet, így jött létre a falu jellegzetes, kéttornyú református temploma.⁴ Élénk társadalmi és gazdasági élet jellemezte a települést. 1806-ban gimnáziumot alapítottak (ami 6 év működés után egy közeli városba került), a környékbeli falvak közül itt volt először közvilágítás, a falu közepén szálloda működött bálteremmel, ahol az ifjúság táncban segítségével sajátította el a korabeli divatos táncokat (ehhez lásd Velki 2003). A falu korán polgárosult lakossága olvasóköri munkát művelte magát és klubokban élte társasági életét. Kisfalu jellegzetes népi építészetét is a németesség alakította ki (és egy 1990-es évekbeli felújítási program őrizte meg), az utcafronton látható halott-kiadó ajtóik máig a település látványosságai közé tartoznak. A falu a 19. század végére a környék leggazdagabb településévé vált, lélekszáma ekkorra elérte a 3500 főt. Erre a dicső múltra, aktív közművelődésre és közösségi életre gyakran hivatkoznak a falu jelenlegi lakosai, amikor közösség-szervező tevékenységüket indokolják.

A fejlődést a gazdasági világválság rekesztette meg, de már korábban, a 20. század első éveitől jellemző volt, hogy egyre többen az amerikai kontinensen kerestek megélhetést, és sokan közülük le is telepedtek ott. A 2. világháború után az itteni németek sem kerülhették el az erőszakos kitelepítést. A helyükre főleg békésiek költöztek be, akik akkoriban egy közeli csatorna mederbővítési munkálatain dolgoztak kubikusként. Mellettük, kisebb számban, felvidéki magyarokat telepítettek a faluba. Mindez a „Ki a helyi?”-kérdés miatt kifejezetten érdekes helyzet, hiszen a helyi, „őslakos” családok is alig 50-60 éve élnek itt (eltekintve a minimális létszámú, főleg idősebb német nemzetiségű lakostól).

A település a 20. század második felében a magyarországi aprófalvak szokásos történetét járta be: 1970-ben megszűnt az önálló helyi tanács, a hivatalt a közeli városba költöztették. 1971-től már nem lehetett építési engedélyt kapni, ezért a fiatalok elhagyták a települést, és a környező városokban vagy még távolabb próbáltak szerencsét. 1973-ban aztán megszűnt az általános iskola felső tagozata is, a gyerekek azóta is a szomszédos városba kénytelenek iskolába járni.⁵ A rendszerváltás után, a tévesek és más, jelentős munkaerőt befogadó környékbeli vagy helyi munkahelyek megszűnésével Kisfalu végleges hanyatlása és elnéptelenedése elkerülhetetlennek látszott.

Az 1980–1990-es évektől kezdve, több hullámban városi beköltözők jelentek meg a faluban. Az első hullámmal érkezőket (1980–1990-es évek eleje) a várostól való elidegenedés

2 A falu neve nem valós név.

3 Az Árpád-kori eredet és a templom kontinuitása témánk szempontjából is jelentős tény, fontos hivatkozási alap, amint az később látni fogjuk.

4 A református németesség mellett református magyarság is élt a településen, ennek emlékét őrzi ma is a falu két parókiájának helyi megnevezése, a német parókia és a magyar parókia.

5 Alsó tagozat működik a faluban, általában 20-22 gyermekkel. Jelenleg az óvodába is hasonló létszámú gyerek jár.

és a vidéki életre vágyódás nosztalgijája motiválta.⁶ Ekkoriban költözött ide egy református lelkészasszony, aki a falu életét nagyban meghatározta, pályázataival, munkateremtő projektjeivel és közösségszervező törekvéseivel igyekezett a falut fellendíteni. A legmarkánsabb vonalat ebben a beköltöző-hullámban az úgynevezett nagycsaládok (vagy nagycsaládot tervezők, ma 5-10 gyermekkel) képviselték. Közben – egymástól függetlenül – beköltözött néhány erdélyi (főként beházasodással), és házat vásárolt és évente pár hetet itt tölt néhány nyugat-európai család (holland, angol). A 2000-es évek második felében alakult meg egy, a hazai ökofalu-mozgalomba tartozó, teljes életmód-váltást tervező fiatalok közössége is, akik aztán maguk is több beköltözőt vonzottak ide. A 2010-es évektől pedig további újabb, sokszínű motivációval bíró családok költöztek a településre, főleg a lelkészasszony, a vidék-nosztalgia vagy az ökoközösség miatt. Jellemző emellett a kisfalui leszármazottak vissza-költözése, Magyarországról, Németországból vagy a világ más tájáról egyaránt. Többségük csak házat vesz és évente néhány hetet tölt itt, de akadnak olyanok is, akik letelepedtek vagy tervezik a letelepedést.

Elmondható tehát, hogy vannak, akik egymástól függetlenül, egyénileg érkeznek ide, és vannak, akik egy csoport vonzására költöznek a faluba. Jelenleg a lakosságnak körülbelül 40 százaléka olyan beköltöző, aki az 1980-90-es évektől telepedett le.

„ITT VALAMIKOR NAGYON NYŰZSGÖTT A TÖRTÉNELEM”

A faluba a magyar ökofalvak kutatása felől érkeztem, és kezdetben az itt élő ökoközösséget vizsgáltam. Később kutatói érdeklődésem kiterjedt az összes beköltözőre, majd a helyi lakosokra egyaránt. A migráció motivációinak vizsgálata során (lásd Farkas 2016a), az interjúkban és informális beszélgetésekben rendre előkerült a beköltözők részéről a falu történetének megismerési igénye.

A városból vidékre irányuló migrációs kutatások azt mutatják, hogy amint megtörténik a migráció és az egyén beköltözött a kiválasztott településre, megindul egyfajta kulturális tanulási folyamat, melynek során elsajátítja az adott település történetét, és elhelyezi benne a saját közösségének történetét. Hiszen: „az adott földrajzi hely a társadalmi csoport vagy az individuum számára az identitás keresésének és megtalálásának, újrafogalmazásának, az önkifejezésnek az esélyét is nyújtja, ezért egyre jelentősegteljesebbé válik annak specifikuma, története és környezete” (Maase 1998, idézi Szijártó 2008: 203). A Kisfaluba beköltözők mindegyike fontosnak tartotta/tartja, hogy megismerje a falu történelmét, mindenki rendelkezik alapvető ismeretekkel róla, és vannak, akik egészen alaposan beleásták magukat, míg mások tervezik a további tájékozódást. Ebben nagy segítségükre van egy helytörténész, aki – néprajzi adalékokkal is kiegészített⁷ – könyvet adott ki a falu történelméről, egyház-történetéről, illetve életében rendszeresen megjelentetett egy helyi hírmondót, ami további történeti adatokat, forrásokat, személyes történeteket, fotóarchívumot és néprajzi adato-

6 A vidék-nosztalgiahoz, annak jelenkori működéséhez lásd többek között Csurgó 2007, 2014; Mezei 2007.

7 A történeti fejezetek néprajzi adatokkal való kiegészítése bevett gyakorlata a helytörténetírásnak (lásd Gyáni 1990: 4, Vajda 2015a: 15–17). A lokális történetírás specialistáihoz lásd többek között Keszeg 2015, Vajda 2015b, a lokális történelmek szerkezetéhez pedig legfőképpen Keszeg 2007.

kat tartalmazott.⁸ A rólunk szóló történelemnek (*histoire à soi*), a történelem domesztikálásának (lásd Fabre dir. 2000) kitűnő példája a szerző munkássága, melynek során a nagy történelem eseményeiben elhelyezi a helyi szereplőket, bemutatja egy-egy kisfalui család sorsát, történetét, és a jelenleg itt élők felismerhetik őseiket, a beköltözők pedig azoknak a történetét, akiknek a házában élnek.

A könyv és a lap is elérhető az interneten, ami nagyban megkönnyíti a tájékozódást, a tanulási folyamatot. Ugyanakkor az is tapasztalható, hogy a falutörténet jelentős pontjai elbeszélésszerű szerveződve bekerülnek a közös tudásba, és még azok is fel tudnak sorolni bizonyos fontos eseményeket, akik nem olvasták a helytörténetet, és nem különösebben mélyedtek el a múlt megismerésében. A falu történetének legjelentősebb eseményei a szóbeliségben is élénken élnek,⁹ így a magyarok Árpád-kori jelenléte, a német lakosság be- és kitelepítése, a falu fénykora és a polgárosult élet jelei a 19–20. század fordulóján (középiskola, hotel, bálterem és benne a táncórák, a közvilágítás korai bevezetése stb.) visszatérő elemei a faluról való elbeszéléseknek. Ezek az elemek a település hajdani virágzását hivatottak felmutatni a szocializmusban elindult hanyatlással és a jelenkori gazdasági és társadalmi deprimáltsággal szemben.

A beköltözők többsége a szóbeliségből elsajátított információk mellett tudatosan igyekszik választott lakóhelyük történelmének megismerésére: olvassák a helytörténeti munkákat, kikérdezik a már itt élőket, sőt vannak, akik a környéket bejárva ismerkednek meg a vidék történeti múltjával. Így például az alább idézett fiatalember kifejezetten törekszik arra, hogy a környék alapos ismerőivel, többek között egy régésszel kiránduljon és szerezzon ismereteket – amelyek egyébként nagy csodálattal töltik el:

F. J.: Amikor ideköltöztél, tájékozódtál a falu történelméről?

P. I.: *Kötelességemnek is éreztem, meg érdekelt is. Az a kevés, amibe bepillantást nyertem, az megdöbbenően érdekes! Nagyon különleges település Kisfalu! Kiemelt szerepe volt évszázadokon át, fontos birtokközpont volt, a püspökség útvonala volt, a legtöbb aranypénzt itt találták, 14. vagy 15. vagy 16. századból. Árpád-kori temploma van, feltételezhetően altemploma is van, és alagútrendszerekről is beszélnek a ma élők is. A környéken 5 kilométeres körzetben pedig földvárak vannak. Itt valamikor nagyon nyüzsgött a történelem!* (2009)

A falutörténet talán legdominánsabb narratívája a lakosságcserékhez kötődik. A falu történelmének elbeszélésében mindig megtörténik a beköltözők faluban való „elhelyezése” is, ami egyben legitimációs folyamat is: a faluról való beszélgetés során minden alkalommal előkerül, hogy Kisfalu jelenlegi lakosságát több beköltöző hullám alkotja, és ők egyike e hullámoknak. Ez a narratíva a *gyűttmentség* feloldására tett kísérlet is egyben: számtalanszor hallhattam, hogy az idegenségüket hangsúlyozó véleményekre a beköltözők úgy reagáltak, hogy a „helyiek” is alig 50-60 éve élnek itt:

Itt mindenki gyűttment, csak van, aki ötven éve, vagy húsz éve. Mert a húsz évvel ezelőtti is ugyanúgy helyinek érzi magát, mint a régiek [értsd: a németek], meg az ötven évvel ezelőtiek is. (H. K. 2014)

Ez az a sajátos helyzet, ami az emlékezetalkotást, a lokális történelem létrehozását a szokásosnál is izgalmasabbá teszi: a most itt élőknek (helyieknek és beköltözőknek egyaránt) nincs generációkon át közösen megélt lokális múltja, a falu múltjához pedig ambivalensen

⁸ Nevét és munkáját a falu anonimitása miatt nem hivatkozom.

⁹ Ahogyan Vajda András is megfogalmazta: „Ezek a szövegek (helytörténetek) a közösségben fontos szerepet töltenek be: beépülnek a helyi tudatba, a mindennapok eseményeinek részévé válnak.” (Vajda 2015b: 46.)

állnak. Ily módon a megfelelő, az „igazi” múltból való elképzelések igencsak eltérők, és ez leginkább az utóbbi időben látszik körvonalazódni és szétválni. A dilemma fő pontjai a magyar és a német örökség illetve egy újonnan formálódó, alternatív őstörténeti elemeket is integráló nemzeti identitás körül látszik kirajzolódni. Ehhez hozzáadódik még egy, mindezt keresztülmetsző ökológiai világfelfogás, ami a falu természeti öröksége felől közelít múlthoz és jelenhez, és kapcsolódik vagy éppen vitázik az előbbi koncepciókkal.

A városi kiköltözőkre jellemző, hogy a premodern értékek és az autenticitás iránti igény-nyel és a közösségi élet vágyával érkeznek vidékre településekre, és ennek megfelelően aktív közösségteremtő tevékenységbe kezdenek, aminek domináns eleme a retradicionalizálás és a hagyományok újraértelmezése (lásd például Csurgó–Szatmári 2014, Váradi 1997). Gyakran éppen ők igyekeznek a helyi hagyományokat továbbvinni (Csurgó 2013). Kisfaluban is igaz, hogy mivel a közösségi és civil élet irányítóivá elsősorban a beköltözők válnak, az ő igényeik, ízlésük és értékvalasztásuk nagyban meghatározza a helyi közösségi és kulturális életet. Így válik egyre hangsúlyosabbá a környezetvédelem, a hagyományokra építő kulturális tevékenységek, az ökogazdálkodás, és így alakul át a lokális identitás (Csurgó–Szatmári 2014: 36). A helyi hagyományok és a lokális történelem felelevenítésének/újraalkotásának folyamatában pedig kitűnően leképeződnek – és ezáltal felfejthetők – a versengő ideák.

NÉMET VAGY MAGYAR, NÉMET ÉS MAGYAR?

Ahogy az a bevezetőben láttuk, Kisfalu az 1720-as évekig magyar lakosságú volt, majd a betelepítéseknek köszönhetően a lakosság többsége német nemzetiségű lett. A németek megtanultak magyarul (sőt az itt maradt magyarok is megtanultak németül), beilleszkedtek a magyar társadalomba, de a falu jellegzetesen sváb falu lett. Ez a kultúra az 1940-es évekbeli lakosságcsereinek köszönhetően igen hamar erodálódott, leginkább csak építészeti és tárgyi emlékeiben maradt meg nyomokban, és a létszámában domináns magyar lakosság (csak néhány német család tudott itt maradni) újra „magyarrá”, magyar többségűvé tette a falut. A németek helyére betelepült békésiek egészen más gazdálkodási szokásokkal és kulturális jegyekkel bírtak, ami – a kritikus vélemények szerint – tönkretette a németek virágzó gazdaságát, és utol sem érte a kultúrájukat.¹⁰ A beköltözőktől több történetet is hallottam a békésiek ügytelenségéről vagy éppen nemtörődomségéről (nem értettek a szőlőhöz, nem vigyáztak az épületekre stb.).¹¹

A mai kisfalui lakosok egy része fontosnak és értékesnek tartja a német örökséget, igyekszik azt felmutatni.¹² Erre szolgál a helytörténeti gyűjtemény, ami egy hajdani német család hagyatékából állt össze (egy, az 1980-as években beköltöző asszony gyűjtötte össze), vagy a már említett homlokzat-felújító projekt (ami szintén egy beköltözőnek volt köszönhető). A

10 Egy, az 1990-es évek elején beköltözött asszony mesélte, hogy amikor ők a férjével ideköltöztek, még élt a békési versus német ellentét (hiszen akkor még éltek az érintettek), ami mostanra nagyjából eltűnt. Úgy fogalmazott, hogy: *Talán abban is van valami, hogy az előző turnus lenézett békési népessége mostanra felküzdötte magát, belőlük lett a 'mi vagyunk az igazi helyiek' csapata.* (V. J. 2016).

11 Most ehhez hasonló történeteket lehet hallani az új beköltözőkről.

12 A német örökség körüli kérdéseket korábban már érintettem két tanulmányomban: az egyikben a térbeli gyakorlatokra (Farkas 2016a), a másikban pedig a fejlesztési törekvésekre (Farkas 2016b) fókuszáltam.

német gyökerekkel rendelkező polgármesterasszony nagyon fontosnak tartja a német örökség megőrzését és továbbadását, így például szeretné megtanítani a jellegzetes helyi sváb ételeket, annak érdekében, hogy azok megőrződjenek az utókornak.¹³ Ugyanakkor nem is akarja túlságosan erőltetni a német hagyományt, inkább a falu igényeit figyeli, aszerint viszonyul a kérdéshez. A tanítók minden évben elviszik a helyi iskolásokat a helytörténeti gyűjteménybe, ahol megismerkedhetnek a német viselettel és lakberendezéssel. Ugyanakkor a falu nem tartja meg a német kitelepítések emléknapját (január 19.), még 2016-ban, a kitelepítések 70. évfordulójának apropóján sem rendeztek megemlékezést.

Míg tehát a helyiek és a beköltözők egy részét foglalkoztatja a német örökség, addig mások számára már nem bír jelentőséggel, vagy éppenséggel kifejezetten elutasítóan viszonyulnak hozzá. Ez utóbbiak azok, akik nem a német örökséget tartják fontosnak, hanem hangsúlyozottan a magyart, és ehhez keresnek legitimációs forrásokat a németek előtt, az Árpád-kor óta itt élt magyarságban. Ezek a viszonyulások időnként akár spirituális szintre is emelkednek. Így van, aki számára a sváb kitartás, munkabírás és előrelátás a falu elé állítható hasznos példaképként értelmeződik. Mások viszont éppen ellenkezőleg gondolkodnak, és azt tartják, hogy *a német szellem még mindig áthatja a falut, és zsugorívá, bezárkózóvá teszi az embereket, ezért nem megy a falu semmire. Sőt: a falut ellepő sváb és kozmopolita erők ellenében, a magyarság szellemét igyekeznek erősíteni, például különböző – az újpogányság körébe sorolható – rítusokkal, mert úgy vélik, hogy csak így lehet a falut pozitív pályára állítani. A múlt-elköteleződési alternatívák olyan egyszerű dolgokban is tetten érhetőek, mint a kézimunkázás és a viselet: van, aki fontosnak tartja a sváb tradíció őrzését, ezért gyűjti a textíliákat, és tanítja a jellegzetes német lábbeli, a tutyi kötését, és van, aki a német viselet elemeit újragondolja, és ma is viselhetővé alakítja. Mások viszont sokkal inkább a „magyar ruhát”, a magyaros hagyományörző viseletet tartják fontosnak. A falu ünnepein, különösen a szüreti felvonuláson egyértelműen ez utóbbi dominál.*

A magyar hősi múlt hangsúlyozásának egyik példája a falunap tematikájának változása az utóbbi két évben (2015, 2016): a rendezvények jelentős része a falut a török alól felszabadító vitéz köré szerveződtek. A Kisfalu jövőjéről szóló beszélgetéseken, workshopok-on a falu felmutatható hamzásának, szimbólumának tudatos keresése során nem csak tárgyak, kulturális elemek, hanem történelmi személyiségek is felkerültek a lehetséges listára. Így került előtérbe a hős törökverő, akiről a falu történetírója is megemlékezik (mindehhez lásd Farkas 2016b). A helyi történelem domesztikálásának és perszonalizálásának is egyik kitűnő módja a helyi hősök megtalálása. A szokásos falunapi események mellett (palacsintasütő-verseny, főzőverseny és közös étkezés, süteményverseny, csocsózás, sakkozás, kirakodóvásár, színpadi műsor, az iskolások fellépése, szomszédos falubeli néptáncsoportok fellépése stb.) törökök és magyar vitézek lepték el a falut, volt fegyverbemutató, hastánc, lányrablás és szabadtársas (ez utóbbi volt a vitéz feladata), bajvívás, török zene, török sátor, lovasbemutató, előadás az ősi magyar zenéről, este sámandobolás és koboz-zene és így tovább.

A falunapnak ellentmondásos lett a megítélése: míg korábban csak a helyiek és a beköltözők bizonyos elkülönülése volt megfigyelhető (így például a beköltözők inkább a táncházat választották a helyiek által preferált lakodalmas zenés bál helyett), addig itt további frakciók alakultak. Ezen belül az egyik véleménykülönbség éppen a német–magyar örökség mentén fogalmazódott meg, azaz: minek ide török és törökverő, miért nem a falu legmarkánsabb(nak tartott) öröksége, a német örökség jelenik meg inkább a falunapon. Mások viszont a magyar történelem életszerű elsajátításában, megtapasztalásában és a magyar (h)ősi értékek erősítésében látják a falunap új tematikájának lényegét.

13 Így például 2015-ben egy, mindenki számára nyilvános alkalommal megtanította az érdeklődőket a színes lakodalmi cifraalakás sütését.

Az emlékezetszervezés egyik leglátványosabb eljárása, formája az emléktáblák, szobrok stb. általi emlékezés, ami különböző magatartásokat és narratívákat képes megjeleníteni (ehhez lásd Jakab 2012, 2014). A különböző értékek kapcsolódásának és ütközésének vált terepévé a 2015-ben felállított falukapu is.

A falu főterének ligetes részén elhelyezett, fából faragott kapu sokféle jelentéssel felruházott objektum lett. Megálmodói tudatosan nem az országban oly' divatos kopjafa-formát választották, mert úgy vélik, hogy míg az a halálra utal, síremlék, addig a kapu a belépés, találkozás, összekapcsolódás jelképe: összeköti az élőket a holtakkal, az élőket az élőkkel, a múltat a jelenel és a jövővel. Funkciójának értelmezésében már voltak eltérések: míg az egyik ötletgazda egyfajta közösségi térként, hétköznapi használatra is szánta a kapu környékét (üldögélésre alkalmas helyekkel), addig mások ünnepi szerepet szántak neki. Míg egyesek az emlékezetnek szánták, a hősök emlékének, addig mások minden hajdani, jelenlegi és leendő helybélinek. Míg néhányan a rovásírásos feliratot preferálták, addig mások a magyart, mondván, hogy ha mindenkinek szól, akkor ne csak az a néhány ember értse, aki járatos a rovásírásban. Végül kompromisszum született és mindegyik elképzelés teret nyert, ahogyan a falukaput beharangozó szövegből is kitűnik:

Hamarosan felállításra kerül egy kapu a magyar történelem hőseinek emlékére. Az elhelyezése a ligetben, a már hagyományosnak mondható megemlékezéseink helyszínén lesz. Többünk felajánlásából válsult meg, azzal a céllal, hogy legyen hol emlékezni hős elődeinkre és mindazokra, aki valaha a faluban éltek és tettek érte valamint, és hogy örömeire szolgáljon azoknak, akik most itt élnek és járnak-kelnek. Felszentelése a Falunapon lesz. Fogadjátok szeretettel! (2015. május)

A falukaput a falunapon egy katolikus pap avatta fel, majd a jelenlévők egyesével vagy párosával átmentek rajta. Köré szervezik a falunapok magyar vitézes programjait, és még ugyanabban az évben, 2015-ben egy esküvő násznapja is – az ifjú párral az élen – átsétált alatta.

KLUBOK KORA

Ahogy fentebb már említettem, a falu történetének egyik kiemelkedő periódusa a 19. század vége–20. század első fele, amikor gimnázium és hotel működött a jómódú, polgárosult településen, aktív egyházi élet folyt, és egyéb körökben művelték magukat a helyiek. Ezt a szakaszt a település történetének elbeszélése során párhuzamba állítják az 1990-es évekkel, amikor az ideköltöző református lelkészasszony Kisfalu újbóli felvirágoztatását tűzte ki célul. Ennek érdekében sok pályázatot írt és nyert el, aminek köszönhetően felújították nyolcvannégy német ház homlokzatát, gyümölcsöst telepítettek, varrodát nyitottak, felújították a templomot, fonót és baba-mama klubot működtettek, a környéken második-ként létrehozták a teleházat és a gyerekeket már a 90-es években számítógépes ismeretekre oktatták. A polgármester asszony a falu civil szerveződéseiről szólva így fogalmazott:

Tehát akkor [1970-es évek] kezdett a leépülés, [...] és úgy látom, hogy a legnagyobb feléledés a 90-es évek kezdetén, elején kezdődött el, amikor idejött J. [a lelkészasszony]. Az én gyerekkoromban is volt közművelődés, volt olvasókör, volt teadélután, fonó, különösen télen, mert nyáron dolgoztak. És úgy gondolom, hogy most 3–4 évvel ezelőtt megint megindult valami. Tehát azt mondom, hogy ez nem furcsa, mert régen is voltak ezek a dolgok, csak egy ideig úgy valahogy nem történt semmi. (K. É., 2016)

Azaz a közművelődés virágkorait összeköti a jelenkori – leginkább a beköltözők által működtetett – élénk közösségi élettel.¹⁴ A mostani civil szerveződések és klubok, körök szervezői számára ugyancsak fontos legitimációs forrásul szolgálnak a múlt e szakaszai, tevékenységüket gyakran behelyezik abba a narratívába, ami a faluról mint közösségi értékekkel és aktivitással bíró településről beszél, és aminek ők újabb virágzását segítik elő.

A TERMÉSZETI KÖRNYEZET MINT ÖRÖKSÉG

Ahogy a tanulmány elején, a beköltöző-hullámok bemutatásánál láthattuk, a településen a 2000-es évek közepén egy ökológiai elvek mentén élő közösség kezdett formálódni. Az ő viszonyuk a faluhoz újabb színfoltot visz a lokális történelem megalkotásában. Bár az ökológiai/zöld identitás alapvetően globális identitás, amely azonosságot érez a Föld minden teremtményével, emberrel és természeti elemekkel egyaránt, ugyanakkor lokális is, amennyiben a helyi természeti környezet mellett a helyi kultúrát is nagy értéként fogják fel, és fontos szerepet tulajdonítanak neki (ehhez lásd Castells 2003). A közösség tagjai a falut biogazdálkodásra és közösségi életre egyaránt alkalmasnak találták,¹⁵ és természeti értékeit a település örökségeként értékelik. Úgy vélik, hogy Kisfalu megmaradásának legjobb (és talán egyetlen) lehetősége az ökológiai pályára állításban rejlik. Rámutatnak, hogy a korábban itt élők (és itt leginkább a németekre gondolnak) életmódja, gazdálkodása, a kemény munka és a természeti környezet adottságainak megfelelő felhasználása eredményeképpen jött létre a sokszor idézett jómód és virágzás. A tájba illő gazdálkodás felelevenítése, a tájfa jómódcsök feltérképezése és továbbszaporítása, az önellátó életmód mint cél a lokális történelem egy szeletét emeli ki és „veszi használatba”, azaz újraértelmezi és beépíti saját diskurzusába.

François Hartog Örökség és történelem: az örökség ideje című tanulmányában az örökség és az idő kapcsolatának tárgyalásába beemeli a természetvédelmi területeket és ökomúzeumokat is. Ennek kapcsán úgy fogalmaz, hogy „a környező világ megőrzésével nem a múltat, hanem az eljövendő életet mentjük meg” (Hartog 2000: 20). Ez a megállapítás egybecseng az ökológiai életforma azon törekvésével, hogy az ún. hagyományos tudást lehetőség szerint hasznosítsa, beépítse gyakorlatába, és élhető, fenntartható jövőt építsen belőle. A lokális történelem meghatározásában Keszeg Vilmos is utal arra, hogy az „értelmezi a múltat, tanulságokat fogalmaz meg vele kapcsolatban” (Keszeg 2015: 374.). Ez az állítás nem csak a történelmi eseményekre, hanem a mindennapi életre, az életmódra is érvényes, és a hajdani virágzó, a természeti környezethez igazodó gazdálkodási-és életmód legitimációs funkcióval bír a – a jövő zálogának tekintett – jelenkori életmód-törekvésekben.

14 A faluban több civil szerveződés is van (Faluegyület, Polgárőr Egyesület, Nyugdíjas Klub) és számtalan bejegyzés nélküli kör, klub, foglalkozás működik (vagy működött, a résztvevők aktivitásának függvényében): női kör, fonó, komatál-kör, kerámia-foglalkozás, baranta, angol nyelvklub, kézműves tábor, hastánc-tanfolyam, drámacsoport, filmklub, gyógynövény-tanfolyam, íjász-kör, lovagló-foglalkozás, Biblia-kör, ima-kör, meseolvasó alkalmak, kalács-kör, sakk, társasjáték-kör, néptánc-tanítás, énekkar, zenekar, fociedzés, Pajtaszínház, tündér-kommandó (egyfajta baba-mama klub, amit a kisgyermekes családoknál tartanak, és akinél tartják, annak a családnak az aktuális házimunkában is segítenek.) stb. Gyakran hívnak előadót a legváltozatosabb témákban, a falufejlesztéstől az otthon szülésen át a misszionárius úti beszámolóig.

15 Az ideköltözés okait is vizsgáltam egy korábbi tanulmányomban, ezen belül külön fókuszálva az öko-közösség – törekvéseiknek megfelelően speciális – motivációira (Farkas 2016a).

A többi lokális történelem-felfogással ambivalens viszonyban áll ez az elgondolás: globális aspektusa miatt elutasítja a nemzeti identitás kizárólagosságát, ugyanakkor támogatja a nemzeti kultúrát annak sokszínűséget biztosító jellege miatt. Biológiai diverzitás és kulturális diverzitás egyformán értékesnek tételeződik ebben a világképben és történelem-felfogásban. Az attitűd azonban ebben a közösségben sem homogén, hanem egyénenként változó és akár szituatív is: az univerzális gondolkodástól a minden hagyományos népi/törzsi kultúra elfogadásán át a csak a magyart elismerőig széles a skála. Ennek megfelelően kapcsolódnak vagy vitáznak a többi helyi történelem- és kultúrafelfogással.

ÉRTELMEZŐ ELITEK

A lokális történelem természetéből (azaz megalkotottságából) fakadóan koronként más és más hangsúlyokat mutat, és nagyban függ megalkotóitól is. Egy adott településen az újabb beköltözőkkel, az új értelmező éltek megjelenésével (lásd Szijártó 2008: 207) újabb versengő koncepciók bukkannak fel a falu lokális identitásának és történelmének formálásában is. A lokális történelem mindig hatalmi diskurzus is, azaz azoknak a történelem-felfogása válik dominánssá, akiknek „erősebb a hangja”, akik olyan képességekkel bírnak, amivel döntően befolyásolni tudják az emlékezetalkotást. Kisfalu esetében (is) elmondható, hogy a városi kiköltözők erősen formálják ezt a folyamatot: egyfelől ők azok, akik a hagyományok felelevenítésében/újraértelmezésében a legaktívabbak, másfelől ők a legtevékenyebbek a helyi közösségi és kulturális életben is. E tevékenységet igen sokan önkéntes alapon végzik, vannak azonban, akik kulturális közmunkásokként az önkormányzat alkalmazásában szervezik a falu rendezvényeit, így a falunapot és a megemlékezési rítusokat is. Attitűdjük, történelem-felfogásuk pedig óhatatlanul is beszívárog ezekben az ünnepekben, ami aztán a múltból való további párbeszédet, vitákat gerjeszt, így formálva folyamatosan a lokális történelem megalkotását.

ÖSSZEZGÉS

A lokális történelem mindenhol egy emlékezetalkotási folyamat eredménye, a településtörténet szövegei pedig egyszerre progresszív és repetitív szövegek, azaz változnak a korrallal és a szereplőkkel, akik meg akarják alkotni, vagy éppen ki akarják sajátítani (lásd Vajda 2015b: 67). Az itt vizsgált településre is igaz, hogy az elbeszélte szövegek folyamatosan finom változásokon mennek át, a hangsúlyok eltolódnak az adott csoport múlt-felfogásától függően, és az igazi múlt megalkotása körül versengő csoportok hangjától függ, hogy melyik tűnik dominánssá. A lokális történelem megalkotásának folyamatát Kisfaluban különösen érdekessé teszi az itt élők sokfélesége, az, hogy sokfelől érkeztek és nincs egy közösen elfogadott, mindenki által generációkon át megélt múltjuk és hagyományuk. Így válik mérlegelés vagy éppen vita tárgyává a német múlt, a magyar múlt, a falu polgárosult virágkora, az 1990-es évekbeli fejlesztési történések, vagy akár a természeti környezet mint örökség. Az, hogy egy-

egy koncepció dominánsabbnak tűnik, nem jelenti azt, hogy mindenki elfogadja: tapasztalatom szerint nagyban függ az egyes emberek és csoportok kapacitásától, idejétől és energiájától is, hogy aktuálisan éppen melyik irányvonal mutatkozik erősnek. Hosszú ideje tartó kutatásom során jómagam is szenttanúja lehettem a különböző ideológiák és elképzelések feltűnésének, jelenlétük megerősödésének, majd visszahúzódásának. A lokális, az etnikai, a nemzeti és a globális identitások párbeszéde zajlik ebben a folyamatban, amelynek egyszerre lehet kiindulópontja és eredménye is a lokális történelmek megalkotása.

SZAKIRODALOM

Castells, Manuel

2003 Az Én kiszökdülése: a környezeti mozgalom. In: Uő: *Az identitás hatalma*. Gondolat, Budapest, 213–240.

Csurgó Bernadett

2007 Vidékimázsok a magyar társadalomban In: Kovách Imre (szerk.): *Vidékiek és városiak. A tudás-és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. L'Harmattan – MTA PTL, Budapest, 45–66.

2013 Vidéken lakni és vidéken élni. A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására: a város környéki vidék. MTA TK Szociológia Intézet – Argumentum, Budapest.

2014 A vidék nosztalgiaja. Kulturális örökség, turizmus- és közösségszervezés három észak-alföldi kistérségben. *Socio.hu. Társadalomtudományi Szemle*. (2) 1–20. Elérhetőség: http://socio.hu/uploads/files/2014_2/csurgo.pdf (letöltés 2016. november 12.)

Csurgó Bernadett – Szatmári Anita

2014 A lokális identitás szerepe a helyi közösségfejlesztésben: Hajdúdorog és Hajdúhadház esete. *METSZETEK*. (3) 33–51. Elérhetőség: http://metszetek.unideb.hu/files/201403_03_csurgo_szatmari_0.pdf (letöltés 2016. május 14-én)

Fabre, Daniel (dir).

2000 *Domestiquer l'histoire. Ethnologie des monuments historiques*. Éditions de la Maïon des Sciences de l'Homme, Paris.

Farkas Judit

2016a 'Where is the large garden that awaits me?' Critique through spatial practice in a Hungarian ecological community. *Socio.hu*, special issue. [Megjelenés alatt.]

2016b „Mindenki, aki idejön, meg akarja változtatni a falut.” Migráció, közösség és vidékfejlesztés egy magyarországi aprófaluban. *Erdélyi Társadalom*. [Megjelenés alatt.]

Gyáni Gábor

1990 A helytörténetírás jelentőségéről. *Honismeret* 18. (1) 3–7.

Hartog, François

2000 Örökség és történelem: az örökség ideje. *Regio* 11. (4) 3–25. Elérhetőség: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00038/pdf/01.pdf> (letöltés 2016. november 12.)

Jakab Albert Zsolt

2012 *Ez a kő tétetett... Az emlékezet helyei Kolozsváron (1440–2012)*. Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.

2014 Az emlékezet társadalmi funkciói Kolozsváron (1440–2012). *Ethnographia* 125. (4) 459–471.

Keszeg Vilmos

2007 17–20. századi erdélyi toronygombíratok: a lokális történelem szerkezete és funkciója. In: Balázs Mihály – Gábor Csilla (szerk.): *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*. Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 71–108.

2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 3.) KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

2015 A történelmi emlékezet alakzatai: a lokális történelmek. In: Uő (szerk.): *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai*. (Emberek és kontextusok, 12.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 365–400.

Megyesi Boldizsár

2007 A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei. In: Kovách Imre (szerk.): *Vidékiek és városiak. A tudás-és imázshasználta hatásai a vidéki Magyarországon*. L'Harmattan – MTA PTI, Budapest, 27–44.

Szijártó Zsolt

2008 *A hely hatalma: lokális szcénák – globális folyamatok*. Gondolat, Budapest.

Vajda András

2015a A falutörténetek szerzői, forrásai, médiumai és a helyi kultúráról alkotott szemléletük. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai*. (Emberek és kontextusok, 12.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 7–23.

2015b 20. századi lokális történelmek két Maros menti településen. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai*. (Emberek és kontextusok, 12.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 25–71.

Velki Júlia

2003 *A kisfalui Hotel községi szervező szerepe a falu modernizációs törekvéseinek tükrében*. Szakdolgozat, ELTE Néprajz Tanszék, Budapest.

Váradai Mónika Mária

1997 Solymár: az aranyfalu. *Tér és Társadalom* 11. (4) 45–68.

„AICI ODATĂ A ZBURDAT ISTORIA” ISTORIE LOCALĂ ÎNTR-UN SAT MIC DIN UNGARIA

Organizarea memoriei, crearea istoriei locale reprezintă de o bună vreme o tematică centrală a cercetărilor științelor sociale. Această tendință nu și-a pierdut elocvența nici în secolul XXI, căci obiectul său se reproduce pe sine în mod constant, totodată trăim în era acțiunilor memoriale. În cazul satului cercetat, datorită structurii speciale a populației, nu se poate vorbi de un trecut comun al locuitorilor, ceea ce pe de o parte înlesnește, pe de altă parte îngreunează formarea unei istorii locale. Studiul de față prezintă modul în care s-a ajuns la această situație mai inedită, apoi analizează acele imagini ale trecutului, care concurează în procesul de formare a istoriei locale, personajele acestui proces, respectiv modul în care se leagă de unele concepte, apoi modul în care comemorarea apare în practicile spațiale ale satului, în evenimentele locale și în narativa sa.

“HISTORY REALLY BUSTLED HERE ONCE.” LOCAL HISTORY IN A HUNGARIAN SMALL VILLAGE

Structuring of memory, the construction of local history has been one of the main topics in social science studies for a long time. This interest is not losing its validity in the 21st century, because its subject reproduces itself constantly; we live in the prosperity of memory construction. Because of the special compound of the population of the studied settlement, the residents have no common past, which situation both facilitates and encumbers the construction of local history. In this study the author firstly presents how this specific condition evolved, then examines what competing past-images emerge during the construction of the settlement's history; who are the main actors of this process and how they connect to the certain conceptions; and how remembrance turns up in the spatial practices, events and narratives of the village.